

Żabko-Potopowicz, Antoni

O nauczaniu historii leśnictwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/3, 595-608

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Antoni Żabko-Potopowicz
(Warszawa)

O NAUCZANIU HISTORII LEŚNICTWA W POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

1. WSTĘPNE ROZWAŻANIA

Jako z drogowskazu dla dalszych rozważań nad nauczaniem historii leśnictwa w Polsce Ludowej skorzystam z wypowiedzi prof. Tadeusza Kotarbińskiego nad znaczeniem poznania przeszłości dla społecznie korzystnego działania w chwili bieżącej. Obecnie, gdy przemiany następują bardzo szybko, tylko pewne fragmenty z minionych dziejów, i to przede wszystkim dotyczące niedalekiej przeszłości, są, jego zdaniem, z reguły bezpośrednio potrzebne dla usprawnienia działalności w chwili obecnej. Natomiast pozostaje pośrednio doniosłe znaczenie poznania przeszłości dla pogłębienia profilu psychicznego poszczególnej jednostki i zwiększenia jej zdolności do racjonalnego działania w chwili bieżącej. Zdobywanie tych wiadomości, dotyczących przeszłości, może następować nawet nie w ramach czasu pracy, a w ramach godzin odpoczynku, którego część byłaby poświęcona pogłębianiu tych wiadomości. Dostarczenie materiałów dla tego rodzaju dociekań jest doniosłym społecznym zadaniem historyka.

Stałe zmiany, którym ulega otaczający nas świat, nie mogły nie dotknąć również lasu i jego roli w życiu człowieka. Z biegiem wieków następują poważne przekształcenia w sposobie użytkowania lasów, ale od najdawniejszych czasów do chwili obecnej lasy zachowały doniosły wpływ na zaspokojenie bardzo szerokiego wachlarza potrzeb. Dlatego też dzieje lasu i leśnictwa interesowały już od dawna umysł ludzki. Rozważania nad ich historią wydzielają się w samodzielne całości, obejmując czasem całokształt dziejów leśnictwa w jakimś jednym kraju, a nawet na szerszych obszarach, przeważnie jednak dotyczą tylko pewnych ich fragmentów. Bardzo często rozważania te mieszczą się w ramach innych dyscyplin.

Dzieje leśnictwa oraz historia nauk leśnych wchodzi w skład zespołu problemów, które były wykładane, ewentualnie zawarte w podręcznikach dla wyższych i średnich szkół leśnych. Przesłanką powodującą traktowanie tej problematyki jako zasługującej na uwzględnienie w programach szkolnych z zakresu leśnictwa, są zarówno momenty poznawcze, jak i przeświadczenie o udziale historii leśnictwa — analogicznie do innych nauk historycznych — w rozszerzaniu światopoglądu studiujących je osób.

Historia ta może stanowić treść podręczników, które są poświęcone wyłącznie tematyce z jej zakresu. Znacznie częściej jednak wchodzi w ramy innych przedmiotów, przede wszystkim ekonomiki leśnictwa. Studia z zakresu historii leśnictwa niekoniecznie są związane z wykładami w uczelni lub z obowiązkiem ze strony studiującego opanowania odpowiedniego podręcznika z zakresu tej dyscypliny lub wywodów do-

tyczących historii leśnictwa w innych podręcznikach. Studia te mogą mieć charakter dobrowolny zgodnie z myślami wypowiedzianymi przez prof. Kotarbińskiego i odbywać się zarówno podczas pobytu w uczelni, jak i po jej ukończeniu, przyjmując przy tym różne formy. Tego rodzaju studia mogą dotyczyć całokształtu podstawowych problemów wchodzących w ramy historii leśnictwa lub też ograniczyć się do pewnych jej fragmentów.

Nasuwa się pytanie, jaką problematykę zaliczamy do historii leśnictwa. Zgodnie z poglądami czołowych historyków z omawianego zakresu, jak K. Mantel¹ i inni, do podstawowych problemów należą: 1) zagadnienia dotyczące dziejów leśnictwa pod względem obszaru powierzchni leśnej i składu gatunkowego lasów, 2) dzieje zagospodarowania lasów, 3) dzieje ich użytkowania, 4) historia ustawodawstwa leśnego, polityki leśnej, kształtowania się i ewolucji dotyczącej własności leśnej i prawa użytkowania, 5) dzieje zmian lasu pod wpływem użytkowania człowieka, 6) historia nauk leśnych. Można dołączyć jeszcze takie problemy, jak: historia występowania szkodników i klęsk leśnych, kartografia historyczna dotycząca lasów i inne.

2. HISTORIA LEŚNICTWA W POLSCE PRZED DRUGĄ WOJNĄ ŚWIATOWĄ

Po tych wstępnych uwagach należy zastanowić się, w jakim stopniu historia leśnictwa była u nas przedmiotem nauczania. Otóż, niestety, trzeba stwierdzić, że — inaczej niż w kilku innych krajach — przez długie lata była ona uwzględniana w naszym szkolnictwie leśnym jako przedmiot nauczania w nielicznych tylko wypadkach.

Wprawdzie w Szczególnej Szkole Leśnictwa prowadzone były przez Juliusza Brinckena wykłady z zakresu historii leśnictwa, ale stanowiły one wyjątek, który w latach zaborów więcej się nie powtarzał. Również podręczniki z zakresu leśnictwa z okresu mniej więcej do lat 60-tych, 70-tych ubiegłego stulecia nie zawierały rozważań historycznych. Jako typowy przykład można przytoczyć *Gospodarstwo leśne* Antoniego Auleitnera², zawierające całokształt podstawowej problematyki z zakresu leśnictwa, ale pozbawione problematyki historycznej. Przykładów takich można podać znacznie więcej. Podobny stan rzeczy istniał w Galicji. Wykłady, jak i podręcznik wieloletniego dyrektora Krajowej Szkoły Gospodarstwa Lasowego we Lwowie, Henryka Strzeleckiego, poruszające podstawową problematykę z zakresu leśnictwa, nie zawierały rozważań dotyczących jego dziejów³. Zresztą nasz czołowy przedstawiciel nauk leśnych, Stanisław Sokołowski, w swej klasycznej *Hodowli lasu*, wydanej na początku b. stulecia⁴ w bardzo nielicznych wypadkach uwzględnił rozważania o charakterze historycznym.

Powstaje więc pytanie, czy i ewentualnie jakie były naówczas możliwości poznawania dziejów leśnictwa za pośrednictwem dobrowolnych studiów. Otóż studia takie utrudniał fakt, że nie było opracowań, które w sposób całościowy obejmowałyby problematykę wchodzącą w zakres historii leśnictwa. Natomiast nagromadziły się prace dotyczące poszcze-

¹ K. Mantel: *Bedeutung und Aufgaben der Forstgeschichte*. „Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie” 1955 s. 19—30.

² A. Auleitner: *Gospodarstwo leśne*. Warszawa 1845.

³ H. Strzelecki: *Gospodarstwo lasowe*. Lwów 1876/1878.

⁴ S. Sokołowski: *Hodowla lasu*. Lwów 1912.

gólnych fragmentów. Wspomniany Auleitner w „Przeglądzie Leśniczym” Rivoliego omówił dzieje lasów i leśnictwa w Królestwie Polskim⁵. Spod pióra Aleksandra Połujańskiego wyszło opisanie lasów Królestwa Polskiego i guberni zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego, zawierające liczne rozważania historyczne⁶. Nie można też w tym miejscu nie przypomnieć akcji zapoczątkowanej jeszcze przez Tadeusza Czackiego, a rozwijanej w zaborze pruskim przez Edwarda Raczyńskiego i innych, która zmierzła do uchronienia od zapomnienia przeszłości naszego narodu. Zostały więc wówczas opublikowane nie tylko zbiory dawnych praw, lecz także dzieła różnych dawnych autorów. W pracach tych jest między innymi bogato reprezentowana publicystyka dotycząca dziejów leśnictwa. Co się tyczy zaboru austriackiego, to czytelnik lwowskiego „Sylwana” znajdował w nim wiele artykułów odtwarzających dzieje naszego leśnictwa. Przecież właśnie w kilku rocznikach „Sylwana” S. Sokołowski zamieszczał *Materiały do historii leśnictwa polskiego*.

Przytoczone uwagi upoważniają do wysunięcia twierdzenia, że w ciągu wieku XIX nagromadziły się materiały, które mogły później służyć już jako poważna podstawa do rozwinięcia akcji w kierunku uznania historii leśnictwa za ważną część składową nauk leśnych. Dla rozwinięcia tej akcji konieczne było utrwalenie się przeświadczenia wśród naukowców o znaczeniu teoretycznym i praktycznym studiów z zakresu historii leśnictwa. Nie utrzymało się ono jednak nawet w okresie międzywojennym, gdy nauka polska mogła już się rozwijać nie hamowana przez politykę zaborców.

Pomimo istnienia trzech wydziałów leśnych wykłady z zakresu historii leśnictwa były prowadzone jedynie na Oddziale Lasowym Wydziału Rolniczo-lasowego Politechniki Lwowskiej przez profesora Kazimierza Sucheckiego, kierownika Katedry Hodowli Lasu. Odbýwały się one na pierwszym roku studiów w półroczu zimowym — po jednej godzinie tygodniowo pod nazwą: *Zarys rozwoju gospodarki lasowej*⁷. W podręcznikach, obowiązujących na tym Oddziale, problematyka o charakterze historycznym była z reguły uwzględniana w bardzo niewielkim stopniu. Trochę szerszej występowała ona przy omawianiu zagadnień z zakresu urządzania lasu.

Na Wydziale Leśnym SGGW klimat dla wprowadzenia wykładów z zakresu historii leśnictwa, a nawet dla uwzględniania momentów historycznych w wykładach z różnych dyscyplin, był wyraźnie nieprzychylny. Takie było w szczególności podejście czołowego naukowca na tym Wydziale, jakim był profesor Władysław Jedliński. Pewne odchylenie od tej reguły stanowiło podejście prof. Jana Miklaszewskiego.

Również wybitny międzywojenny ekonomista leśny — jakim był Stefan Studniarski, profesor Sekcji Leśnej Wydziału Rolniczo-Leśnego na Uniwersytecie w Poznaniu — nie uwzględniał momentów historycznych w swym podręczniku z zakresu polityki leśnej, choć był zarazem autorem kilku prac z zakresu historii leśnictwa. Prawdopodobnie uważał, że tego rodzaju problematykę należy studiować poza obowiązkowym programem studiów akademickich lub po ich ukończeniu.

⁵ A. Auleitner: *Krótki zarys historii leśnictwa polskiego*. „Przegląd Leśniczy” 1877 T. 2 nr 3—7.

⁶ A. Połujański: *Opisanie lasów Królestwa Polskiego i guberni zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym*. T. 1—4. Warszawa 1854/1855.

⁷ Program Politechniki Lwowskiej na rok ak. 1935/1936. Lwów 1935.

A jednak dla studiów z zakresu historii leśnictwa rozszerzyły się bardzo wyraźnie w okresie międzywojennym na razie nie wykorzystane możliwości oparcia ich na mocnych podstawach. Wielu wybitnych historyków, czy to w monografiach, czy też w opracowaniach o szerszej problematyce, wyjaśniło bowiem liczne zagadnienia z tego zakresu, przede wszystkim dotyczące Polski przedrozbiorowej. Wystarczy wspomnieć o „Kuźni Bujakowskiej”, w której powstały cenne opracowania z zakresu historii leśnictwa, o pracach Jana Rutkowskiego, Romana Rybarskiego, Romana Grodeckiego i wielu innych historyków. Natomiast mniej uwagi zwracali oni na problematykę z omawianego zakresu, dotyczącą ub. stulecia i początków bieżącego. Ten stan rzeczy wpływał w znacznym stopniu z trudności ustosunkowania się historyka do różnych problemów dotyczących gospodarki leśnej — wymagało to bowiem znajomości kształtujących się już, coraz bardziej skomplikowanych zagadnień fachowych z zakresu leśnictwa. Historyk napotykał tu — oczywiście — wiele trudności. Lukę tę w pewnym stopniu starali się zapełnić leśnicy interesujący się problematyką historyczną, jak to widzimy choćby z prac zamieszczanych w „Sylwaniu”. Jednak były to raczej poczynania fragmentaryczne.

3. STAN NAUCZANIA HISTORII LEŚNICTWA W PRL

Dopiero w Polsce Ludowej wytwarza się bardziej przychylny klimat dla uwzględnienia w dydaktyce historii leśnictwa, chociaż nadal piętrzą się różne bardzo znaczne trudności.

W roku akademickim 1951/1952 w Poznaniu — na Wydziale Leśnym — w ramach Katedry Ekonomiki Leśnictwa — zostały zapoczątkowane wykłady z zakresu historii leśnictwa, prowadzone przez prof. Józefa Brodę. Stanowiły one część obowiązkowego przedmiotu, jakim była ekonomika leśnictwa. W latach 1951/1952—1954/1955 zajęcia z historii leśnictwa odbywały się w semestrze VII w ilości 30 godzin wykładów oraz po 15 godzin ćwiczeń z czterema grupami studentów. W latach akademickich 1967/1968—1971/1972 studia leśne odbywały się na dwóch specjalnościach: 1 — inżynieria leśna i 2 — urządzenia techniczne w leśnictwie. Na tej specjalności cały semestr VII z przedmiotu: ekonomika leśnictwa był przeznaczony na historię leśnictwa: wykłady — 4 godziny tygodniowo, a ćwiczenia 2 godziny tygodniowo z dwoma grupami studentów. Prócz tego w semestrze X (piąty rok studiów) prowadzone były wykłady pt. Wybrane zagadnienia z historii leśnictwa po 2 godziny tygodniowo.

Ostatnio zmniejszono w programach studiów problematykę historyczną. A więc według programu na rok akademicki 1976/1977 przedmiot ekonomika leśnictwa obejmuje dwa semestry: VII i IX. W ramach tego przedmiotu są przewidziane: 1) wykłady z historii leśnictwa w semestrze VII — 16 godzin, 2) w ramach konwersatoriów i seminariów dla magistrantów IV i V roku studiów w Instytucie Organizacji Gospodarstwa Leśnego — 3 godz. wykładów, 3) dla magistrantów IV roku studiów w tym Instytucie wykłady z historii leśnictwa w ilości 32 godzin.

Zdawało się, że największe możliwości rozwojowe zyska historia leśnictwa w Warszawie, gdzie w 1957 r. na Wydziale Leśnym SGGW powstał Zakład Historii Leśnictwa pod kierunkiem prof. A. Żabko-Poto-

powicza. Asystentką została mgr Zofia Szymanowska, która następnie w Zakładzie się doktoryzowała. Wykłady te jednak trwały zaledwie do 1966 r. przy czym początkowo miały charakter obowiązkowy, a następnie fakultatywny. Według rozkładu zajęć z 1965/1966 r. odbywały się na trzecim roku studiów w semestrze V po dwie godziny tygodniowo. Po przejściu z końcem 1965 r. prof. Żabko-Potopowicza na emeryturę Zakład nie został obsadzony i uległ likwidacji, a wykłady z zakresu historii leśnictwa, poza problematyką historyczną w ramach ekonomiki leśnictwa, nie były prowadzone. Zarówno w Poznaniu, jak i w Warszawie, prowadzone były seminaria dla doktorantów specjalizujących się w omawianej dyscyplinie. W rezultacie w SGGW doktoraty z tego zakresu otrzymało 6 osób i kilka osób takie doktoraty uzyskało w Poznaniu.

Wreszcie po ponownym uruchomieniu Wydziału Leśnego w WSR w Krakowie w 1963 r. były wprowadzone wykłady z zakresu historii leśnictwa w ramach przedmiotu: *ekonomika leśnictwa*. Pierwsze wykłady z historii leśnictwa zostały przeprowadzone w roku akademickim 1966/1967, wykladał prof. J. Broda. Od lat 1967/1968 do 1973/1974 wykłady te nadal w ramach ekonomiki leśnictwa prowadził doc. dr K. Heymanowski. Przedstawiały się one w sposób następujący:

	Rok studiów	Liczba godzin		Temat wykładu
		wykład	ćwiczenia	
1967/68 i 68/69	IV	29	24	Zarys historii leśnictwa w Polsce oraz przykłady
1969/70 - 72/73	IV	14	21	historii leśnictwa z zagranicy

Poza tym w tym okresie na V roku studiów doc. Heymanowski miał wykłady pt. *Wybrane zagadnienia historii leśnictwa* (wykłady fakultatywne dla specjalizacji *Gospodarka leśna*) w wymiarze 36 godzin. W 1973/1974 r. pod tym względem nie nastąpiły zmiany, natomiast w ramach ekonomiki leśnictwa wykłady zostały zredukowane do 6 godzin, a ćwiczenia do 11 godzin.

W latach 1974/1975—1976/1977 wykładowcą był dr H. Żywioł. Studia z zakresu historii leśnictwa odbywały się tylko w ramach ekonomiki leśnictwa w ilości rocznie zaledwie 6 godzin wykładów i 4 godzin ćwiczeń. Nastąpiło więc niemal wyeliminowanie historii leśnictwa na studiach Wydziału Leśnego w krakowskiej AR.

Na studiach zaocznych historia leśnictwa była wykładana (doc. Heymanowski) tylko w roku akademickim 1967/1968 w ilości 5 godzin.

Co się tyczy treści prowadzonych wykładów, to posiadała ona i posiada indywidualny charakter w zależności od wykładowcy, przy zachowaniu ogólnej wytycznej, jaką jest zaznajomienie przede wszystkim z dziejami leśnictwa na ziemiach polskich. Dostępność wykładów z historii leśnictwa na SGGW ułatwiał fakt istnienia odpowiedniego skryptu pt. *Historia leśnictwa* o objętości ok. 15 ark.⁸ Skrypt składa się z trzech części. Pierwszą z nich traktuje o lesie i leśnictwie w okresie dla ziem polskich przedhistorycznym oraz o krajobrazie pierwotnym w początkach istnienia państwa polskiego. W części drugiej omawia się las i leśnictwo w epoce feudalizmu, przy czym uwzględnione są lasy i leśnictwo

⁸ A. Żabko-Potopowicz: *Historia leśnictwa*. (Skrypt) 1960.

poza Polską w Europie oraz w dawnej Rzeczypospolitej. W tych rozważaniach jest poruszana problematyka piśmiennictwa i szkolnictwa leśnego w tych czasach. W części trzeciej, najobszerniejszej, mówi się o dziejach lasów i leśnictwa w ustroju kapitalistycznym. Konstrukcja tej części odpowiada poprzedniej, przy czym, gdy mowa o ziemiach polskich, rozważania dotyczą kolejno Księstwa Warszawskiego i poszczególnych zaborów, a następnie lasu i leśnictwa w Polsce międzywojennej. Omówienie piśmiennictwa, szkolnictwa i towarzystw leśnych na ziemiach polskich stanowi ostatni rozdział wykładu. Skrypt jest zaopatrzony w dość bogatą literaturę przedmiotu.

Zgodnie z planami studiów wyższych szkół rolniczych, wprowadzonych od drugiej połowy 1966 r., krótkie uwagi z zakresu leśnictwa były przewidziane w propedeutyce leśnictwa, wykładanej na pierwszym semestrze studiów. Powyższe plany studiów z 1966 r. przewidywały dla niektórych dyscyplin również pewne problemy z zakresu historii leśnictwa. A więc do planów wykładów botaniki leśnej wchodził zarys historii fitosocjologii oraz wkład uczonych w tę dziedzinę wiedzy. Plan wykładów gospodarstwa łowieckiego przewidywał omówienie pierwotnych i obecnych warunków ekologicznych; wykłady z zakresu ochrony przyrody uwzględniały rozwój norm prawnych dotyczących ochrony przyrody. W wykładach ogólnej hodowli lasu plan studiów przewidywał poruszanie problemu rozwoju użytkowania lasu i jego zagospodarowania, historię lasów europejskich po ostatnim zlodowaceniu; w szczegółowej hodowli lasu — podawanie historycznego rozwoju metod trzebieży; w wykładach z urządzania lasu — rozważania nad ideą typologii leśnej i historycznego jej rozwoju. Wreszcie zaplanowano, że ekonomika leśnictwa powinna zawierać zarówno zarys rozwoju gospodarstwa leśnego, jak i genezę rozwoju samej ekonomiki leśnictwa. W ramach tej ostatniej plan przewidywał prowadzenie dodatkowych zajęć w postaci wybranych zagadnień z historii leśnictwa, różnych konwersatoriów, seminariów magisterskich i doktoranckich z zakresu historii gospodarczej leśnictwa.

Należy jednak zaznaczyć, że po 1966 roku dokonywane są daleko idące procesy reorganizacyjne w naszym wyższym szkolnictwie, następuje tworzenie instytutów, a następnie jednostek międzyinstytutowych, co sprzyja zmianom w ustalonych programach. Zarazem rozwijają się dyscypliny, mające doniosłe bezpośrednie znaczenie praktyczne, co nie odbija się dodatnio na objętości rozważań dotyczących problemów o charakterze historycznym. Dlatego też szczególnie aktualna jest sprawa udokumentowania znaczenia rozwijania tych problemów w warunkach rzeczywistości dnia dzisiejszego.

W związku z powyższym stanowiskiem w sprawie uwzględniania historii leśnictwa w ekonomice leśnictwa ukazuje się w 1969 r. podręcznik z tego zakresu — napisany przez kilku autorów, w którym około 1/5 całości zajmuje „historia gospodarcza leśnictwa” pióra prof. Brody⁹. Zresztą już w napisanej kilkanaście lat wcześniej pracy prof. R. Fromera z zakresu ekonomiki leśnictwa problematyka historyczna została szeroko uwzględniona¹⁰.

Wzorem wielu dzieł zagranicznych elementy historyczne zostały uwzględnione w niektórych podręcznikach z zakresu urządzania lasu.

⁹ *Zagadnienia ekonomiki leśnictwa*. (Praca zbiorowa) Warszawa 1969.

¹⁰ H. Fromer: *Wstęp do ekonomiki gospodarstwa leśnego*. Warszawa 1953.

Uwaga ta dotyczy przede wszystkim podręcznika z tego zakresu profesorów L. Dreszera i B. Zabielskiego¹¹. W pracy tej wykład został w sposób konsekwentny oparty na historycznej podbudowie, przy czym historyczne rozważania zajmują ok. 1/7 książki. Autorzy przedstawili rozwój metod urzędzeniowych w ogóle, a przechodząc do stosunków polskich omówili instrukcje urzędzeniowe z XIX w. stosowane w Królestwie Polskim. Nie pominięto jako tła poruszanego zagadnienia powstania i właściwości gospodarki leśnej od XVI wieku w Polsce i w innych krajach. Autorzy uzasadniają uwzględnianie momentów historycznych w sposób następujący: „Uważamy, że i obecnie w okresie planowej gospodarki nie można pominąć w podręczniku akademickim omówienia metod urzędzeniowych. Metody te bowiem stanowią w dużej mierze obraz historycznego rozwoju poglądów na zagadnienie celów i zadań gospodarstwa leśnego oraz realizacji tych celów w formie odpowiednio pod względem technicznym i organizacyjnym skonstruowanych sposobów pobierania użytków z lasu. Znajomość tych metod umożliwia w pewnym stopniu ocenę metod obecnie stosowanych oraz pozwala na stworzenie sobie obrazu perspektywy nowych metod urzędzeniowych w przyszłości”¹².

Tego rodzaju tok rozumowania wśród naukowców — leśników jest jednak daleki od powszechności. Dlatego też momenty historyczne w podręcznikach z zakresu podstaw przyrodniczych leśnictwa, podstawowych dyscyplin leśnych opartych na naukach przyrodniczych i technicznych, a przede wszystkim dyscyplin o charakterze technicznym z zakresu leśnictwa są z reguły albo pomijane lub też potraktowane jako uzupełnienie wykładu o drugorzędnym znaczeniu. Rzadkie są wypadki, gdy szerzej jest uwzględniony rozwój danej dyscypliny. Uwaga ta dotyczy szczególnie tych dziedzin, gdzie nastąpił pod wpływem postępów techniczno-naukowych, a o czym powyżej wspomniano, tak daleko idący przewrót, że dawne metody i sposoby działania straciły praktyczne znaczenie.

Dużo światła na rolę elementów historycznych w wykładach i w podręcznikach akademickich, pozwalających na poznanie danej dyscypliny, rzuciła przed kilku laty przeprowadzona ankieta wśród grona wybitnych naukowców i różnych specjalistów przez Zakład Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. Na tle zebranych wypowiedzi można stwierdzić niemal powszechne docenianie roli w pracy naukowej i dydaktycznej momentów historycznych, w szczególności dotyczących historii nauki. Natomiast, jak zaznaczono w odpowiedziach, piętrzy się wiele przeszkód co do możliwości uwzględniania w szerszym rozmiarze momentów historycznych w wykładach i podręcznikach z zakresu dyscyplin opartych na naukach przyrodniczych i technicznych — przeszkód będących przeliczeniem już poruszonych trudności. Szczególny nacisk został położony na fakt konieczności nieprzewlekania studiów, by dostarczyć praktyce dostateczną ilość absolwentów przygotowanych do pracy zawodowej; konsekwencją tej tendencji staje się przystosowywanie programów do zdobywania wiadomości najbardziej w tej pracy bezpośrednio potrzebnych.

W powstałych warunkach stało się rzeczą konieczną pogłębianie wiadomości leśników z zakresu historii leśnictwa poza ramami programów uczelnianych. Dla uruchomienia tej akcji powstały dwa ośrodki: jednym z nich jest Komisja Historii Leśnictwa Polskiego Towarzystwa Leśnego,

¹¹ L. Dreszer, B. Zabielski: *Urządzanie lasu*. Warszawa 1962.

¹² Tamże.

działająca od 1956 r., a drugim Zespół Historii Nauk Leśnych ZHNOiT PAN, działający od 1968 roku.

Komisja Historii Leśnictwa — poza akcją upowszechniania historii leśnictwa drogą odczytów — inicjowała prace o charakterze syntetycznym. Szło tu o publikację prac popularnonaukowych, ujmujących całość lub znaczne fragmenty dziejów naszego leśnictwa. Tą drogą tworzona była lektura dla grona leśników-praktyków, którzy nie mogli zdobyć odpowiednich wiadomości z omawianego zakresu podczas studiów. Z tą myślą — przy współudziale Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa — zostało wydane w 1965 r. obszerne dzieło zbiorowe *Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce*¹³. Poza dążeniem do wciągnięcia do tej pracy specjalistów i oddaniem w ich gestię odpowiednich rozdziałów, nurtowała myśl zebrania zespołu osób, które brałyby udział i w innych tego rodzaju poczynaniach. I rzeczywiście takie podejście ułatwiło powołanie zespołu do napisania następnej obszernej pracy, a mianowicie: *Twórcy i organizatorzy leśnictwa polskiego na tle jego rozwoju*, która ukazała się w 1974 r.¹⁴. Równocześnie była prowadzona przez Komisję akcja w kierunku zdobywania miejsca na łamach czasopism historycznych dla problematyki z zakresu historii leśnictwa. Dzięki niej jeden zeszyt „Kwartalnika Historii Kultury Materialnej” z 1962 r. był poświęcony tej problematyce.

Działalność Zespołu Nauk Leśnych doprowadziła do ożywienia akcji badawczej z zakresu historii leśnictwa, a przede wszystkim historii nauk leśnych. Dzięki tej akcji ukazała się w pierwszej połowie 1977 r. obszerna praca zbiorowa *Nauki leśne w Polsce w latach 1920—1970*¹⁵. Dzieje poszczególnych dyscyplin leśnych zostały opracowane przez czołowych ich reprezentantów. Zarazem dzięki staraniom tego Zespołu ukazał się zeszyt „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej” w całości poświęcony historii leśnictwa. Drugi analogiczny zeszyt opublikowany został w 1975 r. Poza tym dzięki staraniom Zespołu opublikowano kilka prac jego członków o charakterze wyraźnie naukowym, dotyczącym historii nauk leśnych. Wreszcie w ramach Zespołu prowadzone są dociekania nad dydaktycznym znaczeniem wykładów, podręczników i literatury zalecanej z zakresu historii leśnictwa i nauk leśnych zarówno w szkolnictwie leśnym, jak i poza jego ramami. Należy dorzucić, że staraniem Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN jeszcze w okresie kształtowania się tego Zespołu została wydana książka A. Zabko-Potopowicza traktująca o rozwoju wiedzy leśnej na świecie do pierwszej wojny światowej¹⁶.

W toku opracowania znajdują się obecnie dwie prace zbiorowe, które dzięki zgromadzonym materiałom ułatwią naukowcom orientowanie się w przeszłości naszego leśnictwa i stanowić będą potrzebne źródła dla praktyków-leśników, pogłębiających swe wiadomości historyczne. Jedną jest *Słownik biograficzny leśników polskich*¹⁷ o objętości ok. 30 arku-

¹³ *Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce*. Praca zbiorowa. Warszawa 1965, 786 s.

¹⁴ *Twórcy i organizatorzy leśnictwa polskiego na tle jego rozwoju*. Warszawa 1974, 506 s.

¹⁵ *Nauki leśne w Polsce w latach 1920—1970*. Praca zbiorowa. Warszawa 1977. Ossolineum.

¹⁶ A. Zabko-Potopowicz: *Zarys rozwoju wiedzy leśnej do pierwszej wojny światowej*. Wrocław 1968.

¹⁷ *Słownik biograficzny leśników polskich*. Praca zbiorowa. (w przygotowaniu — ma się ukazać w 1979 r.).

szy, zawierający biogramy tych leśników — poczynając od XVI stulecia, a kończąc na chwili bieżącej. Osoby żyjące nie są uwzględniane. Szczególny nacisk jest natomiast położony na zaprezentowaniu dorobku piśmienniczego tych leśników, którzy poza pracą fachową byli autorami szeregu opracowań, a tym bardziej tych, którzy — jak np. pracownicy naukowcy rozwijali nauki leśne. Należy mniemać, że z końcem 1977 r. powyższa praca pójdzie do produkcji. Drugą zbiorową, obszerną pracą (ok. 30 ark.) są *Wypisy*¹⁸, odtwarzające w oparciu o teksty dzieje rozwoju leśnictwa i nauk leśnych w Polsce do chwili obecnej. Należy mniemać, że z końcem 1977 r. gotowe będą do produkcji. Wreszcie w trakcie ukazywania się są takie opracowania, dokonywane w ramach Zespołu — jak np. *Myśl techniczna w leśnictwie i drzewnictwie polskim i jej dzieje*, które mogą służyć jako materiał do studiów leśnika — praktyka, pragnącego pogłębić swoje wiadomości, dotyczące przeszłości lasów i leśnictwa.

Podane tu uwagi można by było jeszcze dalej rozwijać. Już i te przytoczone wskazują jednak, że w porównaniu z okresem międzywojennym możliwości dostarczenia odpowiedniej lektury pragnącym studiować historię leśnictwa lub pewne jej fragmenty wzrosły w latach powojennych bardzo znacznie. Uwaga ta nie oznacza jednak, że nie pozostało wiele luk wymagających uzupełnienia.

Momentem odgrywającym pierwszorzędną rolę w wysiłkach zmierzających do ich usunięcia, jest intensywne prowadzenie prac badawczych w oparciu o materiały źródłowe. Prace doktorskie oraz badania przeprowadzane przez szczupłe jeszcze grono naukowców, zajmujących się głównie problematyką z zakresu historii leśnictwa, zwiększają stopniowo nasz dorobek naukowy dotyczący omawianej dyscypliny. Wykonywaniu tych prac sprzyja znacznie łatwiejszy niż poprzednio dostęp do źródeł archiwalnych, w szczególności dzięki udostępnieniu tzw. archiwów podworskich. Rzeczą charakterystyczną dla badań z zakresu historii leśnictwa — prowadzonych w Polsce Ludowej — jest rozwinięcie prac dotyczących okresów nowszych — XIX i XX wieków, które poza znaczeniem poznawczym mają konkretne znaczenie dla praktycznej działalności w leśnictwie. Prace dotyczące czasów nowszych są wynikiem badań przede wszystkim leśników — naukowców, nie zaś osób o wykształceniu ściśle historycznym.

Korzystając z opracowania dokonanego przez dra B. Szymańskiego, możemy podać przybliżoną ilość publikacji traktujących o dziejach nauk leśnych — napisanych w Polsce Ludowej do 1969 r. Szymański ocenia ją na ok. 450 — opracowanych przez ok. 180 osób. Analiza dorobku naukowego wskazuje na wiele poczyniń zmierzających do pogłębienia wiadomości z omawianego zakresu, ale zarazem na poważne niedociągnięcia, które utrudniają sporządzanie opracowań syntetycznych. W ogóle jedne działy historii lasów i leśnictwa są dość szeroko potraktowane jak dzieje szkolnictwa leśnego; natomiast rozwój wielu dyscyplin leśnych jest dotąd niezbyt dogłębnie opracowany. Warto przypomnieć, że w ostatnim ćwierćwieczu napisano wiele życiorysów osób zasłużonych dla leśnictwa i drzewnictwa.

Ułatwieniem dla pragnącego poznać niektóre działy historii leśnictwa jest możliwość korzystania z opracowań bibliograficznych. Są one prowadzone przez odpowiednią komórkę Instytutu Badawczego Leśnictwa. Po-

¹⁸ *Wypisy do historii leśnictwa i nauk leśnych w Polsce*. Praca zbiorowa (w druku).

za tym w 1964 r. J. Bartyś opracował przegląd badań dokonywanych w Polsce nad dziejami leśnictwa⁴⁹, wymagający obecnie dalszej kontynuacji.

Do przeszkód w rozwoju badań nad historią nauk leśnych i w ogóle nad historią leśnictwa należało prowadzenie ich w różnych placówkach badawczych bez wyraźnego planu koordynującego i raczej uzależnionych od indywidualnych zainteresowań. Dlatego też do ważnych zadań zarówno Zespołu Historii Nauk Leśnych, jak i Komisji Historii Leśnictwa Polskiego Towarzystwa Leśnego należały i należą wysiłki w kierunku pewnej koordynacji tych poczyniń.

Niemal do ostatnich czasów badania z zakresu historii leśnictwa i nauk leśnych były omawiane publicznie przez bardzo szczupłe grono osób. Dopiero w latach sześćdziesiątych b. stulecia stały się one częstszym tematem odczytów oraz referatów wygłaszanych do sesjach naukowych. Należy więc wspomnieć o sesji naukowej w Rogowie (lasy doświadczalne SGGW) w 1964 r. poświęconej historii gospodarstwa wiejskiego. Na sekcji historii leśnictwa zostały wygłoszone referaty dotyczące omawianych przez nas zagadnień. Nie zostały one również pominięte na XI Międzynarodowym Kongresie Historii Nauk, który odbył się w Warszawie w 1965 r. W 1966 r. Polskie Towarzystwo Leśne zorganizowało sesję naukową w Poznaniu pod hasłem „Lasy, leśnictwo i drzewnictwo w Polsce na tle tysiąclecia naszego państwa”, na której omawiano również dzieje nauk leśnych w Polsce.

Odczyty trafiały następnie do czasopism fachowych, co sprzyjało zaznajomieniu się szerszego grona osób z powyższą problematyką, szczególnie jeśli była ujęta w sposób przystępny. Publikowano prace z zakresu historii nauk leśnych w takich pismach fachowych, jak „Sylwan”, „Las Polski”.

Sporadycznie, w sposób jeszcze ograniczony, występowali polscy naukowcy ze swymi pracami z zakresu historii nauk leśnych poza ośrodkami krajowymi. Przykładowo możemy nadmienić o tego rodzaju referatach na wspomnianym XI Międzynarodowym Kongresie Nauki. Zacieśnienie współpracy międzynarodowej byłoby rzeczą nadzwyczaj pożądaną, ale — niestety — nieliczny jest zespół naukowców, którzy poświęcili więcej uwagi dziejom nauk leśnych poza Polską, jak również naukowców zagranicznych, którzy studiują dzieje polskiej nauki leśnej. Ten stan rzeczy utrudnia współpracę.

4. UOGÓLNIENIA KOŃCOWE I WNIOSKI

Na tle całokształtu poczynionych uwag nasuwają się następujące refleksje: 1) Historia leśnictwa ma znaczenie praktyczne właściwe naukom historycznym. W ramy jej problematyki wchodzi dociekania dotyczące historii lasów — stanowiąc podbudowę dla wielu rozważań z tego zakresu; 2) Zarówno w wiekach ubiegłych, jak i w chwili bieżącej, badania z zakresu historii leśnictwa przyczyniały się i przyczyniają się do ponownego wykorzystania metod i zabiegów, które mogą być dla leśnictwa przydatne; 3) Historia leśnictwa ułatwia rozwiązanie szeregu za-

⁴⁹ J. Bartyś: *Przegląd powojennych badań w Polsce nad dziejami leśnictwa*. „Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego” 1966 T. 8 s. 321—334; *Materiały z konferencji w Rogowie 16—18 września 1964 r.*

gadnień związanych z techniką gospodarstwa leśnego. Szczególnie doniosłe praktyczne zastosowanie przy pracach urzędzeniowych mają badania nad przeszłością składu gatunkowego lasów. Duże praktyczne zastosowanie mają badania nad dziejami poszczególnych kompleksów leśnych. Znaczenie praktyczne tych badań dotyczy obszarów leśnych, nad którymi prowadzone są studia historyczne oraz pozwala na dokonanie szeregu uogólnień; 4) Historia leśnictwa pozwala na ustalenie współzależności pomiędzy problemami ustrojowymi a możliwościami rozwojowymi gospodarki i kierunkami, w których rozwój ten się odbywa. Daje zarazem cenne wskazania, dotyczące właściwego ukierunkowania posunięć gospodarczych i ustawodawstwa dotyczącego lasów i leśnictwa. Badania historyczne ułatwiają ustalenie współzależności pomiędzy wylesieniami a procesami erozyjnymi; 5) Historia leśnictwa rozszerza horyzonty leśników — praktyków. Ułatwia im osiągnięcie całościowego ujęcia ich fachowych wiadomości i sprzyja głębszemu podejściu do wykonywanych czynności; 6) Zapobiega groźbie zasklepienia się praktyka w wąskiej specjalizacji technicznej. Są to momenty szczególnie ważne w warunkach rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego, w którym wysoka jakość pracy i wysoka jakość życia muszą stanowić jedność.

Na tle poczynionych rozważań przejdziemy do sformułowania kilku wniosków, dotyczących ugruntowania u nas nauczania historii leśnictwa. Chwila pod wielu względami jest odpowiednia, by przeciwstawić się dotychczasowemu niedocenianiu roli historii leśnictwa i nauk leśnych. Odbywa się reorganizacja wydziałów leśnych. Powstają daleko idące projekty reorganizacji studiów leśnych, które łączą się z koncepcją podziału ich w zależności od uzdolnień studentów; studia 1,5—2 letnie dawałyby stopień dyplomowanego technika, dla bardziej uzdolnionych studia inżynierskie i magisterskie, dla elity intelektualnej wśród młodzieży akademickiej — studia doktoranckie. Siłą rzeczy plany zajęć będą ulegać zmianom.

W podanym stanie rzeczy należy jasno przedstawić postulaty co do nauczania historii leśnictwa, biorąc — oczywiście — pod uwagę przeciążenie programów studiów ogromną ilością przedmiotów.

Nie tylko ze względów dydaktycznych, ale i naukowych, wysuwa się na plan pierwszy problem powołania — za dawnym wzorem SGGW — jednostki organizacyjnej z zakresu historii leśnictwa, która będzie nosić nazwę katedry lub jakakolwiek inną. Liczba osób, zajmujących się historią leśnictwa jako podstawowym tematem ich zainteresowań naukowych, jest nikła. Brak placówek akademickich w całości przeznaczonych na potrzeby studiów z zakresu historii leśnictwa przy nadzwyczaj skromnym wyposażeniu etatowym placówek zajmujących się w ramach innych dyscyplin (jak ekonomika leśnictwa) również historią leśnictwa — oddziałuje niekorzystnie na rozwój prac badawczych.

Wysuwa się też sprawa należytego zorganizowania ośrodków kształcących kadry naukowców, którzy mogliby następnie jako wykładowcy i autorzy należycie rozwijać prace nad problematyką z zakresu historii leśnictwa oraz utrzymywać w społeczeństwie a w szczególności wśród autorów podręczników z zakresu nauk leśnych, przeświadczenie, że wiele wiadomości z zakresu tej historii i historyczne podejście do zagadnień, wchodzących w ramy nauk leśnych, ma duże praktyczne znaczenie.

Jak już zaznaczono, badania nad historią nauk leśnych prowadzone były w różnych placówkach badawczych bez wyraźnego planu i raczej

w zależności od indywidualnych zainteresowań, ograniczonych zapotrzebowaniem i możliwościami ich realizacji. Zarówno Zespół Nauk Leśnych ZHNOiT PAN, jak i Komisja Historii Leśnictwa PTL, słusznie zmiierzają do opracowania skoordynowanego planu prac nad historią nauk leśnych. Plan taki powinien ukazać pożądane kierunki badań, ich podział na poszczególne placówki, wreszcie kolejność — uzależnioną zarówno od realnych możliwości kadrowych i finansowych, jak i od znaczenia tych badań dla życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego naszego kraju.

Wreszcie rzeczą wręcz konieczną jest opracowanie przez ośrodki, zajmujące się historią nauk leśnych, konkretnego zestawu postulatów w celu przedstawienia czynnikiem miarodajnym w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego i Techniki; postulaty te winny dotyczyć zarówno strony organizacyjnej jak i dydaktycznej programów nauczania historii leśnictwa. Należy też zwrócić szczególną uwagę na poziom wykładowców wyżej wymienionego przedmiotu — powinni oni rozporządzać nie tylko dostateczną znajomością zagadnień zawodowych, ale też wiedzą z zakresu nauk społecznych, a więc i historycznych.

Niniejsze rozważania zmiierzają do uwydatnienia przydatności historii leśnictwa dla praktyki. Wniosek ten wypływa również z bardzo ogólnej tezy, którą tak pięknie przedstawił Marc Bloch²⁰, mówiąc o historii. „Istnieje — pisał on — jedna tylko wiedza o człowieku w czasie, wiedza, która wymaga bezustannego łączenia studiów nad światem umarłych z obserwacją żywych”.

A. Żabko-Potopowicz

ПРЕПОДАВАНИЕ ИСТОРИИ ЛЕСОВОДСТВА В ПОЛЬСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Автор предшествует размышлениям, касающимся периода Народной Польши, замечаниями, охватывающими предыдущие годы. В этих замечаниях обосновывает познавательское и практическое значение изучения прошлого для общественно-полезной деятельности в текущий момент. Получение этих знаний может быть основано как на систематическом изучении в высших учебных заведениях, так и независимо от них. Эти замечания в особенности касаются истории лесоводства, при этом автор обсуждает содержание проблематики, которая принадлежит её сфере.

В дальнейших выводах приведены данные, касающиеся степени уделения внимания у нас истории лесоводства в XIX и XX веках, как предмету изучения, а также накоплению трудов в области истории лесоводства, позволяющих изучать её вне программ, обязательных в высших учебных заведениях.

Перехода к состоянию изучения истории лесоводства в ПНР автор образно представляет этот вопрос в разрезе 30-ти лет и подчёркивает достижения и трудности, возникающие перед развитием изучения в желательных размерах. Подчёркивает принятие во внимание исторических моментов в некоторых учебниках по различным лесоводческим дисциплинам.

В дальнейших выводах изложены аргументы, свидетельствующие о учёте этих моментов и позитивном отношении научных работников к историческому подходу в научных исследованиях.

Необходимостью является углубление знаний в области истории лесоводства вне программ

²⁰ M. Bloch: *Pochwała historii czyli o zawodzie historyka*. Polski przekład: Warszawa 1962 s. 60—61, 64—65, 68, 72.

учебных заведений. Представлены центры, проводящие этого рода компании и их достижения. Благодаря их усилиям, собраны материалы, облегчающие ориентировку в прошлом нашего лесоводства.

В заключительной части размышлений автор кратко повторяет содержание аргументов, говорящих о познавательном и практическом значении истории лесоводства и указывает пути, ведущие, по его мнению, к желательному уровню изучения этой истории.

A. Żabko-Potopowicz

SUR L'ENSEIGNEMENT DE L'HISTOIRE DE LA SYLVICULTURE EN RÉPUBLIQUE POPULAIRE DE POLOGNE

Avant de présenter ses réflexions concernant la période de la Pologne Populaire, l'auteur traite les questions touchant les époques plus anciennes. Il souligne la valeur cognitive et pratique de la connaissance de notre passé, qui joue le rôle fort important dans l'activité socialement profitable de nos jours. On peut atteindre ce but par la voie des études universitaires systématiques ou bien indépendamment d'elles. Ces réflexions concernent surtout l'histoire de la sylviculture et l'auteur traite les problèmes de ce domaine.

Ensuite, l'auteur rapporte les données qui illustrent dans quelle mesure l'histoire de la sylviculture a été prise en considération comme la matière d'enseignement aux XIXe—XXe siècles; en même temps, il constate qu'il existe un bon nombre d'ouvrages sur l'histoire de la sylviculture, ce qui permet d'entreprendre les études dans ce domaine hors des programmes des études universitaires obligatoires.

En esquissant l'état d'enseignement de l'histoire de la sylviculture en Pologne Populaire, l'auteur présente ce problème sur le tableau de 30 dernières années et il met en relief des réalisations et des difficultés qui font obstacle au développement de cet enseignement dans la mesure désirable. Enfin l'auteur tient compte à l'aspect historique du problème, ce qui est exprimé dans quelques manuels du domaine de diverses disciplines forestières. Il présente des arguments prouvant qu'il est juste de prendre en considération de certains moments historiques, ainsi que ceux qui prouvent de l'attitude positive, en principe, d'éminents savants vis-à-vis de la méthode historique dans les recherches scientifiques.

Il est nécessaire d'approfondir toujours des connaissances du domaine de l'histoire de la sylviculture hors des programmes universitaires. On présente dans l'article des centres dont l'activité est de cette sorte, avec leurs réalisations. Grâce à leurs efforts, on a ramassé un bon nombre de documents qui facilitent l'orientation dans le passé de notre sylviculture.

A la fin de l'article, l'auteur récapitule des arguments portant à l'importance cognitive et pratique de l'histoire de la sylviculture et il présente les moyens qui, à son avis, permettront de toucher au but, donc élever le niveau d'enseignement de cette histoire.

